Л.П.Солдатова, здобувач

ДО АНАЛІЗУ ПОТЕНЦІЙ НЕОДНОЗНАЧНОСТЕЙ

У статті аналізуються застосування технології та результатів розмежування лексичних неоднозначностей за допомогою інформаційно-кореляційного критерію для визначення потенцій неоднозначних слів для створення образності.

Using of the informationaly correlation criterion in the practice of the lexical ambiguity differentiation to determinate the ambiguity`s potentialities for creating the figurativeness is determined in the article.

Ефективність використання неоднозначностей з точки зору їх потенції є важливим та актуальним фактором як для комунікативних процесів, так і для теоретичних аспектів функціональної лінгвістики, семантики, стилістики. Такі дослідження необхідні для підвищення рівня створення *образності* у функціонально-художньому стилі, коли навіть стилістично нейтральні слова можуть ефективно створювати *образність*, надавати емоційно-експресивних відтінків інформаційному масиву, та для зменшення можливостей непорозумінь при використанні неоднозначностей в інших стилях мовлення. У таких дослідженнях потрібно визначити сутність інформаційної потенції неоднозначного слова та те, що і як її виявляє у комунікативному процесі.

Інформаційна потенція слова - це здатність вміщувати в собі великий масив інформації, з якого засобами мови можна формувати велику кількість тенденціозних інформаційних масивів. Це здатність викликати велику кількість різних асоціацій у різних синтаксичних конструкціях.

Потенцію неоднозначного слова виявляють засоби мови, і одними із основних серед них є стилістичні засоби зі своїми нормами.

Об`єктом стилістики як науки є закономірності та методи формування інформації з визначеними цілями у визначених умовах на основі лексичних значень слів, їх морфологічних та фразеологічних можливостей і за допомогою синтаксичних конструкцій.

З нашої точки зору, найбільш цікавими та важливими є такі функціональні стилістичні засоби: художньо-стилістичні та засоби

публіцистичної стилістики, де основною технологією формування інформації є створення образності та яскраво вираженої тенденціозності. Тобто, на нашу думку, потенція слова – це його можливості створення образності та тенденціозності в художньому та публіцистичному стилях мови. Виходячи з цього, можно стверджувати, що основним об`єктом та задачею художньої стилістики є створення технології формування образності та скомпанованості інформації з необхідною тенденціозністю.

І тому аналіз потенцій неоднозначностей проведемо в основному для синтезу образності в художньому стилі мови.

„У літературному творі слова не те ж саме, що в філософії та науці. Елементи літературного твору не слова і не поняття, а образи, виражені поняттями. У літературному творі слова не позначення образів, а одночасно конкретизація і частина (або сторона) їх.” [1]

Для того, щоб детальніше зрозуміти суть акусто-графічного коду (АГК) образність, спочатку створимо основу деяких тлумачних формул значення слова (ТФЗС) для АГК „образ” у відповідності з визначеною технологією [2, 3]

Інформаційний массив[4], пригадуваємий або упізнаваємий засобом АГК (словесного знака) „образ”, є:

- стан матеріальної субстанції, отриманий і (або) створений та перекодований від інформації про стани інших субстанцій засобом людської діяльності або без такої;
- призначений, використовуваний для виконання задач життєдіяльності засобом формування, збереження (запам`ятовування), відновлення та використання інформації, образного мислення.

У праці „Стилістика сучасної української мови” автор визначає, що „образність” це - „передача загального поняття через конкретний словесний образ. Під словесним образом розуміємо використання слів у таких сполученнях, які дають можливість посилити лексичне значення додатковими емоційно-експресивними та оцінними відтінками. Елементами створення образності, крім переносних значень слів, є також граматичні засоби, алітерація, мелодійно-ритмічні особливості, тощо.”[5]

Не входячи у протиставлення з цим визначенням, сформулюємо визначення образності, виходячи з наведеного вище тлумачення АГК „образ”, а саме:

образність – це результат процесу тенденціозного формування з визначеними цілями Образів інформації (частіше ірреалістичної) з певними характеристичними якостями у певних умовах: більш загальними, узагальнюючими, більш суттєвими для життєдіяльності .

І хоча у створенні образності важливу роль відіграють граматичні засоби мови, алітерація, мелодико-ритмічні особливості, тощо, ми ж розглянемо тільки частину лексичних складових у створенні образності, а конкретно – роль (потенцію) неоднозначностей.

Полісемія має великі стилістичні можливості у створенні образності засобом таких стилістичних троп як:

- вживання кількох значень одного АГК в одному контексті;
- використання одного АГК в тому ж самому контексті в його вужчому або ширшому значенні;
- зведення в одному контексті вільного й фразеологічно зв`язаного значення або поєднання двох фразеологічних значень;
- вживання одного АГК в контексті один раз, при „одночасній реалізації двох різних значень, створюючи семантичну двоплановість.”[6]

Стилістичні потенції омонімії не такі великі як у полісемії, особливо при створенні образності, в основному вони є стилістично нейтральними словами. Але все ж таки вони відіграють певну стилістичну функцію у створенні образності за допомогою таких засобів як:

- використання їх як засіб словесної гри, матеріалу для створення дотепів і каламбурів, досягнення жартівливого або іронічного факту, при якому використовується суперечність між формою і змістом;
- використання в одному контексті вільного і фразеологічного зв`язаного омонімів, що виникли внаслідок розраду семантичної єдності;
- використання в поезії для римування та посилення виразності, тощо.

Потенцію неоднозначностей для створення образності будемо визначати за наявністю використання двох або більше значень АГК слова в одному контексті. Для цього треба спочатку провести розмежування їх значень.

Частину значень кожного АГК візьмемо із збірки поезій О.Ольжича „Незнаному Воякові”[7], а іншу - додамо із словника[8] та інших джерел.

Частина значень кожного АГК, вживаних у поезіях, після розмежування, аналізується на предмет характеристик їх використання. Частина значень АГК, обрана із словника, - не аналізується.

Для аналізу потенцій неоднозначностей у створенні образності виберемо АГК **„Вогонь”**, тому що у творчості О.Ольжича це слово має максимальну кількість вживання його інформаційних значень.

Зробимо презентацію АГК **„ Вогонь” („Огонь”)** за технологією розмежування ІККР (інформаційно-кореляційний критерій):

1. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов`язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі реакції окислення;
2. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов`язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі проходження електричного струму через тверді тіла, гази;
3. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов`язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі термоядерного синтезу (сонце, зорі);
4. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов`язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі дії кинетичних (рух зі швидкістю) та інших енергій на речовини;
5. дія, яка виражається у цілеспрямованому переміщенні тіл з великою швидкістю (метання мас) – стрільба;
6. дія, яка виражається у команді на цілеспрямоване переміщення тіл з великою швидкістю (метання мас) – команда;
7. психо-фізичний стан організма, який виражається у підвищеній нервововій збудженності;
8. фізіологічний стан організма, який виражається значним підвищенням температури;
9. стан відношень людей у соціумі, який характеризується великими труднощами для життєдіяльності.

Презентація АГК **„ Вогонь” („Огонь”)** за позицією порівняння 1.2:

1. використовується як джерело енергії: тепло, світло (процес горіння деревини, вугілля і т.інш.);
2. використовується як джерело енергії: тепло, світ, рух;
3. використовується як джерело енергії: тепло, світ, рух;
4. використовується як джерело енергії: тепло, світ, рух;
5. використовується для руйнування об`єктів (споруд, живих організмів і т.інш.);
6. використовується як команда для руйнування об`єктів (споруд, живих організмів і т.інш.);
7. для саморегулятивної діяльності організма, для аналізу стану людини у соціумі;
8. для саморегулятивної діяльності організма, для аналізу фізичного стану людини соціумом;
9. для саморегулятивної діяльності організма, спрямованої на забезпечення життєдіяльності у навколишньому світі (соціум та природа).

Результати кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 є достатніми для того, щоб зробити висновок, що значення АГК **„Вогонь” 1-4** перебувають у полісемантичному зв`язку, значення АГК **„Вогонь” 5-6** перебувають у полісемантичному зв`язку між собою та є омонімічними по відношенню до АГК **„Вогонь” 1-4**, значення АГК **„Вогонь” 7-9** – є полісемами між собою, а по відношенню до АГК **„Вогонь” 1-4** та АГК **„Вогонь” 5-6** – омонімами.

Можемо записати результати розмежування у такому вигляді:

Вогонь – 1 -Вогонь $^{1}_{1,}$ **Вогонь – 2** - Вогонь $^{2}_{1,}$ **Вогонь – 3** - Вогонь $^{3}_{1,}$ **Вогонь – 4** - Вогонь $^{4}_{1,}$ **Вогонь -5** - Вогонь $^{1}_{2,}$ **Вогонь -6** - Вогонь $^{2}_{2,}$ **Вогонь -7** - Вогонь $^{1}_{3,}$ **Вогонь -8** - Вогонь $^{2}_{3,}$ **Вогонь -9** - Вогонь $^{3}_{3,}$

де верхній індекс – полісем, а нижній – омонім.

Треба зазначити, що полісемантичні якості даного АГК не дуже розгалужені, більш представлені омонімічні прояви. У віршах збірки АГК **„Вогонь”** зустрічається 17 разів у трьох омонімічних групах. Приклади використання значень данного АГК будемо подавати в найменш зрозумілому контексті.

У першій групі нараховується 5 прикладів та треба зазначити, що вони вживаються без їх можливих полісемантичних варіантів значення:

1. ...Від дальних пікетів, вартових **огнів**...
„Вогонь” $^{1}_{1}$
2. ...Сколихнувся під стрічкою дим,
І метнулись крила **вогня** **„Вогонь” $^{1}_{1}$**
3. ...Рвали біле тіло, щохвилину
Припікали рани на **огні**. **„Вогонь” $^{1}_{1}$**
4. ...Класти **вогонь** свій по другому боці долини.
Вранці- зриватись і бігти над ваше кострище... **„Вогонь” $^{1}_{1}$** або **„Вогонь” $^{3}_{3}$**
5. Та в печері, при вірнім **огні**,
Дві міцні і гарячі руки. **„Вогонь” $^{1}_{1}$**

Друга група представлена тільки одним прикладом:

6. ... Між корчами крешучи іскри **огня**
І кривлячи гордо обличчя. **„Вогонь” $^{1}_{2}$**

Третя група – найчисленніша – 11 прикладів, серед цієї групи зустрічаються АГК з полісемантичними зв`язками, причому один АГК вживається у його ширшому та вужчому значеннях.

7. ...Ось ні кроків уже, ні **огня**.
І стихають дівочі ридання. **„Вогонь” $^{1}_{3}$** або **„Вогонь” $^{1}_{2}$**
8. ...Любов і творчість, туга і порив,
Одвага і **вогонь** самопосвяти. **„Вогонь” $^{3}_{3}$** або **„ Вогонь” $^{1}_{3}$**
9. Зайнялось неземними **огнями**,
Поплило, затремтіло, заграло... **„Вогонь” $^{1}_{3}$** або **„ Вогонь” $^{3}_{1}$**
10. Це люди – на сталь перекуті в **огні**,
Це люди – як брилі камінні. **„Вогонь” $^{3}_{3}$**
11. Десь ти ходиш, діво невпинна,
Десь цвітуть **огнями** сліди. **„Вогонь” $^{3}_{3}$**
12. Він прийде у плащі зі шкіри,
Із лицем, пошмаговам **вогнем**...**„Вогонь” $^{3}_{3}$** або **„ Вогонь” $^{1}_{2}$**
13. Хай Мардука **огонь** палає досі –
Розслаблені, розкошами коліна. **„Вогонь” $^{3}_{3}$**
14....Персеполіс у думі і **огні**
І Александра божеська десниця **„Вогонь” $^{3}_{3}$**
15. На ясні зорі і за тихі води
Твоїх степів, спустошених **огнем**,
Світи запалим, стопчемо народи! **„Вогонь” $^{3}_{3}$**

16. Там втрат не буває, де жертва –
Здобутий в **огні** бастіон! **„Вогонь”** $^{3}_{3}$
17. І над річки **вогню** і крові,
Над власне горло – дорогі
Нам очі тужно-ебенові
І руки юні і тугі. **„Вогонь”** $^{3}_{3}$

Всі приклади АГК **„Вогонь” („Огонь”) у** цих групи мають полісемантичні зв`язки та використовуються для створення образності за такими тропами:

- вживання АГК в контексті один раз при одночасній реалізації двох різних значень, створюючи семантичну двоплановість за значеннями **Вогонь** $^{1}_{1}$, **Вогонь** $^{1}_{2}$, **Вогонь** $^{1}_{3}$, **Вогонь** $^{3}_{1}$, **Вогонь** $^{3}_{3}$ (приклади 4, 7, 8, 9, 12);
- в одному контексті не зводяться вільне і фразеологічне зв`язане значення;
- вживається у його ширшому (приклади 6, 11) та вужчому значеннях (приклади 1-5, 10, 13-17);
- використовується у двох значеннях **Вогонь** $^{1}_{3}$ та **Вогонь** $^{3}_{3}$ одного АГК в одному творі (приклади 4, 7 – 17).

Якісно-кількісне вираження образності є проблематичним питанням і є предметом інформаційних відносин суб`єкта-автора та суб`єктів-споживачів. Ці відносини визначаються рівнями та історіями інтелектуального розвитку цих суб`єктів, їх інформаційною наповненістю, фізіологічним сприйняттям мозку, потенціалом його мислення.

О. Ольжич не використовує потенцію двох або більше омонімів для створення каламбурів, дотепів або словесної гри, не відмічені випадки вживання у контексті вільного і фразеологічно зв`язаного значення омонімів або полісемів.

Тому можна стверджувати, що засобом використання АГК **„Вогонь”** $^{3}_{3}$ та **Вогонь** $^{1}_{3}$ в одному контексті та за допомогою інших троп, що відносяться до одного слова, автору найбільш яскраво та виразно вдалося створити образ „тягаря війни”, „труднощів війни” та становлення особистості „воїна”.

Використовуючи технологію представлення тлумачної формули значень слова (ТФЗС) та результати розмежування неоднозначностей за технологією ІККР, а також тропи, що наведені вище, стає можливим максимально розкрити потенції

неоднозначностей у створенні образності у художньому стилі мови та не допускати неточностей та казусів у інших стилях мови.

Неоднозначні слова є потенційно інформативно більш ємкими, ніж однозначні, і це позитивно відображається на використанні їх у художньому стилі мови.

[1]Аничков И.Е. Труды по языкознанию, – Санкт-Петербург, 1997, – С. 66; [2]Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. 9, – К., 2003, С. 46–52; [3]Солдатова Л.П. Використання інформаційно-кореляційного критерію в практиці розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 10. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, – К., 2004 , С.146– 155; [4]Солдатова Л.П. До питання теорії явищ неоднозначності // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. 8. – К., 2003, С. 64– 70; [5]Пономарів О. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000. – С. 39–40. [6] Ковалёв В.П. Экспрессивное использование полисемии, омонимии и паронимии в художественной прозе // РЯШ. – 1980 – № 6 – С. 67– 71; [7]О.Ольжич. Незнаному Воякові. – К., 1994;. [8] Словник української мови в 11 томах. Ред кол. Білодід І.К. та інш., – К., 1970– 1980; [9]Ольжич О. Зазнач. праця. – Далі текст поезій (С. 49– 121) цит. за цим виданням.

М.Л. Штельмах, асп.

ЖАНРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СТИЛЮ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНА АСПЕКТОЛОГІЯ

У статті розглянуто особливості системи жанрів стилю масової інформації, а також специфіку функціонування їх в засобах масової інформації в лінгвостилістичному, комунікативному, культорологічному та інших аспектах з урахуванням сучасних тенденцій розвитку мовознавчої науки.

The peculiarities of genre system in the mass media style as well as the specific features of their functioning in the mass media realm in the linguistylistic, communicative, cultural and other aspects with a focus on the modern tendencies in the development of linguistics are analyzed in the article.